

DE JÓ!

(Summázó összeállítás)

Demeter József: *Csingeráj*,
Hungarovox Kiadó, Bp., 2015

1. A „megcsinált” tízpróbás. „Ilyen gazdagok lennénk?” – motoszkál a fejemben a szlogen. Demeter József polihisztor életművére – egy-két kivételtől eltekintve (Agria, Hungarovox stb.) kutya se figyel. (Ha figyel, megugatja, vagy – ami rosszabb – meg se ugatja.) Mert hogy bugyognak a kifogások. Ilyesfélék: aki mindenben jó, az semmiben se jó... Egyik műfajában se veri az élvezőnyt...Úgy mint: regényeiben nem éri el a Krúdy–Móricz-szintet, verseiben a József Attila–Pilinszkyt, publicisztikájában az Adyét, énekmondásában a Sebestyén Mártáét, táncában a Nurijevét, hegedűprímáságában a Dankó Pistáét, festményeiben a Picasso–Miróét, rajzaiban a Zsögödi Nagy Imrét. Igaz, hogy egyebekben mindkét fiát (többszörös) magyar bajnokká edzette még a Ceausescu-átkosban, főleg pedig életmódjában-attitűdjében a hajdani

bölcs transzszilvánok életművészetét is hajazza. Ezek a különleges, kivételes tehetségek tehát éppen tíz területen oszlanak meg, akárha a dekatlonban. No de, ki kérné ott számon az éppen esedékes tízpróbás világcsúcstartón, hogy darabjaiban-számaiban mért nem tart csúcst? Mért nem ugrik 245-öt magasban, fut 9,9-et százon, hajít 90-et gerellyel? Röhejes kívánalmak lennének ezek! Miközben DeJó mesterünktől elvárnánk, hogy minden egyedi számában ne csak „de jó”, hanem „de a legjobb” legyen.

*

Nos, természetesen én itt nem fogom tüzetesen áttallózni a DeJó dekatlon-életművét, még csak ezen belül irodalmi ténykedését sem, még költészetét és publicisztikáját sem, de még csak prózaírói működését se, azon belül összes regényeit sem – mindössze egyet, egyetlenegyét, a 2015-ben (idén) megjelent *Csingerájt*, melynek az az alcíme, hogy *Szeretem a cigányokat* és cirkalmas műfajmegjelölése is (ti. „dokumentumjellegű novellaregény”). Magam – engedelmükkel – afféle életrajzi kulcsregényként böngészem át, noha ez a 300 oldal is csak egyetlen (bár lényegi) aspektusát göngyölgeti fel a Demeter-sztrómatáknak. Nevezetesen a cigánysághoz, ezen belül a Maros menti, magyardellői bennszülött és vándorló cigánysághoz fűződő gyermeki-ifjonti (sőt élemedő) viszonyát (mi több: szerelmét) a sokat tapasztalt Szerzőnek. A témán belül persze számos néprajzi újdonságot-óndonságot is érint-értet az Író, ami – megjegyzem – már ÖNMAGÁBAN elegendő kellene hogy legyen a Szakma fokozott figyelmére! (N.b. az állítólagos szociologikus ihletettségu helyi Forrás szerkesztői – ámbátor a Szerző Ballószögön a szájukban lakik – egyetlen megveszeke-

dett sort se közöltek tőle, sőt notóriusan elhallgatják dalmahodó kiadásait is...) Node, még mielőtt cigányútra futnánk...

*

Folytassuk az élő és való cigányokkal, távolabbról a „kóberes” vándorcigányokkal, „vagyis a sátorosokkal, akik a réten telepedtek le, akik engem először már hat-hét évesen *megcsináltak...*” (121.). Erről az igézetről, megmákonyszottságról fest képet a könyv. A találkozást Lakatos Menyhért-i hú elevenséggel képi elénk: „Szónoklat, cigányul, magyarul, románul, ölelkezés, vállveregetés, zsvaj, lárma, de amikor a törzsfőnök matuzsálemes dádé, Barna Medve Urszú Máre a horgas botját felemeli, mintha elválták volna a zajt, halk susmutyulással jelzik örömeiket. Tapogatnak, ráncigálnak a purdék, egyik kisebb a másiknál, arcuk füstös, szenes, mocskos, de egyikük se taknyos, csurdén káricsálnak, aztán újból csend, már amennyire ezt csöndnek lehet nevezni.” (133.). Mint a törzsi nagy világotazásnak egyik kis titka az, hogy „nem vagyok utálós, tapasztalatom van ebből, látom, nagyon tetszik nekik”. Jószerével ennyi nüansznyi ízlésbeli eltéréseken múlik két kultúra egybecsengése: rá tudok-e hangolódni a másik ételre, italra, szokásaira? Pedig a dellői, erdélyi alapjában befogadó környezet-rokonság is mindent megtett, hogy visszariassza a Gyárfás (DeJó) fiúcskát a cigányoktól: „érezem a szagot a ruhádon, nesze, nesze, puff-puff!” – így az anyja (325.). „Éde többször eltárgált: nesze neked cigány putri, nesze neked Kálomi és Cigány Cuka, nesze, nesze.” (41.). De figyeljük meg, ugyanezen fiát a romlástól jogosan féltő édesanya milyen szeretetteljesen értő és elismerő konkrétan: „...Julu Nyanyó – neki is szoktam papusa dohányt furálni hazulról –, na, szóval, ő igen, ő már töpörtyűsen töpörödött vénasszony volt. Matuzsálemes. Áldott jó lelkű, szorgalmas és tiszta, igen-igen, mert ő tényleg tiszta volt. A tapasztós háza, kulipintyója úgyszintén. Nagymosáskor édesanyám mindig őt fogadta meg, ilyen öregem is. Erős a keze, inas, ez nem vénül, nagyon jól dörgöli a mosnivalót, mondogatta édesanyám, Éde, főleg a fehéreneműt, olyan patyolattisztára, mint ő, senki sem mossá.” (38.).

*

A kis csávó Gyárfás kelletekorán a cigányság támaszává serdül. Pungulicánét egyenest a pincébe invitálja: „Nagyot húzott az üvegből, újratöltötte. Bepárásodott a szeme, az a csipás-sárgás, ciberés – ráncos kézfejével törölgette. Jó gyermek vagy, kicsi Gyárfás, jó biza, igen biza, de még mennyire, mondta üveges, csikorgó hangon, és homlokon pusszintott. Máskor is jöjjön, mondtam neki megszeppelve. Jaj, te arany, te arany, segiccsen a Devlá, imádkazam éretted, simogatta az arcomat – csipős túrószagú, szúrós tenyerével.” (34.). A másikat, szép nevű „Mennybül a’ angyal”-t röhögik a trágár legények, de lejt nem adnak neki: „Remegő, inas-szálkás, csöntörgés kezét kéregetve nyújtotta feléjük. Beleköptek. Nagyon megsajnáltam szegényt, de semmit se tehettem érte. Másnap viszont négy egylejes papírpénzt loptam ki – az elsőházban, a sifonér felső fiókjából – az összefogott szöttes törülközők alól...” (35.). A bomba szakította lábatlan, szép arcú Bufánét megejti a nő Csuvás Tuláj Laji: „...persze hogy tagadta, de a gyermek, ahogy nőtt, egyre jobban hasonlított az apjára. Édesanyja hárászkeszkenőjét fogta, így jártak koldulni.

Ritkán utasították el. Csuvas Tuláj Lajibá, mikor a felesége nem volt otthon, meglestem, két bugulyázott kupa lisztet töltött Bufáné nyaklós tarisznyájába, és a gyermek fejére barackot nyomott.” (35.). Gyárfásék nyakló nélkül itatják a rosszpénzként ismert Denaturált Tántorgó Báldit, ámde a hajdani intező ambivalensen fogadja ezt: „Váj, Devlá, Devlá, keszenem, keszenem, drága Mihók Gyárfás, ke-keszenem... – bőfögi fel a szavakat. Abódy Bódi felé fordul, nagy alázatosan próbál feltápászkodni. Visszatrottyan. A volt intező szidja, mint a bokrot, egyre tövisesebben, csak épp hogy bele nem rúg... Pénzt neked? Itlara? Te átok! – A további szóáradatot már le se merem írni, az ezt követő folytatás viszont egészen meglepő: Holnap gyere el hozzám, hogy lábbelit és ruhát adjak neked, megértted?!... – És folytatja a szitoközönt, megvetést, jottányi részvétellel keretezve.” (73.). Még a kőszívűbbek is megenyhülnek a nyomor láttán. De a DeJó-fiút nagyapja egyenesen ráveszi saját kamrájuk kifosztására: „Mondta, hogy mit adjak neki, miket tegyek az átalvetőjébe, siettetett. Finomlisztet, kenyérlisztet, és hogy a sonkából keskeny, de egész hosszú darabot vágjak, a szalonnatáblákból szintén. Melyek meg vannak kezdve. Kolbászt ne, mert tudják, hány darab van. A kettévágott kenyérből is egy-egy karéjt. Pénzt adott neki. Remélem, tudsz bort húzni? Gyorsan, gyorsan, ott az üveg. A tölcsér a tálasban, ott, ott. Ügyes vagy. Ocseny hárásó legény. A megkezdett hordóból, amelyik az ajtó mellett van, abból szívjal. Szűk negyedóra alatt mindennel készen voltam. Menj, menj, ne hálálkodj, mondta a téliesen agyonöltözött, folt hátán foltos szentpáli cigányasszonynak, aki térdig érő lábszártekerceses strinfít viselt, nyaka köré tekert hárászkendő fedte csapott, vézna vállát. Savószínű szeme bávatag, semmibe néző, vizenyős, rongyos ruhája tisztának tűnt, nem volt szaga. Vagy ha igen, elég enyhe. Avagy nem erre hozta a cüg?” (236.). Ez a Tata nagyapa egyébként is nagy tanító, rejtélyes bölcs (kissé emlékeztet a Bernard nagyapára). Egyszer tolvajt fog a hombárban: „Kit látnak szemei guggolni a belső sarokban. Egy fiatal carkát (szarkát). Nem cigány menyecske volt, hanem magyar. Helybéli magyar madár. Micsoda madár. Jómadár. Jüjjen, »Nagyszámtanista«, lefekszem magának érti, itt helyben, most né, rögtön, húzta fel a szoknyáját, csak egy szót se senkinek, jó? Rimánkodott imádkozva, és az öreg, képzeljék el, elég nehéz, de! Nem kötött vásárt a fiatal, szép, gusztusos menyecskével. Rázárta az ajtót, és felkiabálta Magyardellő vénjeit. Tanúknak. Falus felei a későbbiekben sem hittek a fülüknek, hogy hát egy ilyen jó madarat csak úgy elhessent. Becsület ide vagy oda. Kapuzárás van az öregnél, hékás, viccelődtek a férfiak, ezért nem állt kötélnek, mert csak húzni tudja már, holott! Tolni kellene. Azt!” (243.). Vége-hossza nincs a jóízű cigány-magyar történeteknek, s mindenikből ajándékozó szeretet árad. Holott a Szerző maga is póruljárt a cigány nemzeti sportot illetően: már itt Magyarországon a Keletiben ellopták a hegedűjét (323.). Ennél súlyosabb véték is terheli egyesek lelkét az újmódi antihunnita Romániában: leverik a színmagyar község határában a magyar feliratot! A könyv írása kapcsán kereste fel Zsunzsú Mammót a Szerző, csaknem fél évszázad múltán: „Lelkem, lelkem, milyen jó, hogy eljött, köszönöm, köszönöm. Most má’ nyugodtan halok meg. Miért magáz, Zsunzsú Mammó, ne magázzon, tegezzen, elfelejtette, hogy mindig tegezett? Igen, igen, de má nem lehet, lelkem. Hogyhogy nem, dehogynem, tegezzen, ha mondom. Nem szabad, nem biza. Nem. Miért nem? Me’ maga nagy ember lett, drága. Én, nagy

ember? Ne vicceljen, dehogy vagyok én nagy ember. De igen, de igen. Csak most vót ilyen kicsi né, hogy etött az üdő, biza. Mennyit táncoltunk, emlékszük? Gratulálok, segiccse a Devlá, a Jóisten. Sokszor beszélt maga a rádióba, a televízióba is láttuk, még én is, többszó, a dédunokámékná, Brassóba, igen. Könyveket ír. Én is olvastam egyiket, Mihók úr. Úúúr?! Én magának nem vagyok úr, Zsunzsú Mammó. Ne urazzon, mert tényleg megharagszom. És elmeséltem, miért nehezteltem rá. Jaj, jaj, lelkem, persze hogy nem én vótam, nem biza. Rasszul tudta akkó, igen, igen, me tényleg, nem én segítettem annak a bandásnak, a revolúció után, amikó leverték a cifratáblát, amié magyarul is kiírták a falu nevét a romány mellé. Tudja, ki vót innentrő? Cigány Zsuzsika vót, lelkem. Igen biza, igen, igen. Vakujak meg, ha nem ő vót. Lefizették, berúgatták őket a régi pártfejesek, be, részegek vótak, azé csinálták, higgye e', Mihók úr, ha mondom, higgye e', me' ez az igazság. Ez biza. Ez." (328.). Vajon nem kellő multikultival színezi ez a részlet népek egymásra uszítását?

2. Vadjázminos illatok. Mint Baudelaire-nél, Proustnál – bőséges illatfelhő, színpompás szagpetrence gomolyog a *Csingerájban*: „Első füves, hancúrozó bárányok idején tej- és finom szappanillat lengedezett faluszerte.” (58.). Az író a táncmulatságban valósággal csontja velejéig agyonmámorosodik a bűvös bűz-dömpingben: „...rázzák a rokolyájukat, körbeillatoznak azzal a jól ismert, pergelt gesztenyés, vadjázminos levegővel, melybe most izzadságos, enyhén csípős, juhtúrós, a megszokott sajátosnál nőstényesebb, nehéz szag-aura vegyül, ömlik rám, ami viszont! Néhány kortynyi idő múltán a fékezhetetlen csődör csikós étvágyú vágy miatt már balzsamos levegővé változik át, méghozzá a javából... Vadvirág-tömjénes, szelíd, enyhe füst, édes-kesernyés, kellemes illat fodroz körbe...” (75.). Még visszaidézve is megrészezszi az emlékező „az üstököt toldozó-foldozó cigányokat kísérő, vegyes lisztből csirizelt csáló pereputtyos, pipás sátoros cigányasszonyok” szagától. „Nem beszélve a süldőcske cigánylánynak pergelt zöld almahéj auráiról... Éjjel-nappal éreztem. Érzem még ma is. Fokozottan. Tömjénesen. Zsongó zsigereimben. Harapni szerettem volna a dús, kevert, vad illatot, enyhe kormos, nőstényes fényt, nyers szagot. Mennyei bűzt...” (28.). Talán nem is véletlen, hogy a „bűvölet” és a „bűn” közé helyezte a Jóisten a Mennyei Magyar Szótárban a bűzt. (Eleink még ténylegesen is a virágok „bűzéről” áradoztak, mintegy a csábító „bűnt” is orrontva benne.) A könyv egyik vonzó sajátossága a művészien túlfokozott érzékiség, érzékiesség. Polihisztormódra, ezerárnyú dúsitásban riognak fel az emlékek tarka képeiből íz-, szín- és szag-elementálok, csokoládés mosolyokkal: Márdi Idából indulva Zizibe izzva: „gyere, gyere, ne szégyelld, Kicsi Mihók Gyárfás Jázsiká, öntötte el szépségesen olajos-csillogó orcáját az az egyre jobban fényesedő csokoládés mosoly, melyet sokszor, most felnőtt koromban is megálmodom. A hajában, éjfekete dús hajában ezúttal is muskátli parázslott. Gesztenyészagú testének minden porcikája zengte a táncot, azt a különleges forró ritmust, melyet felfokozva, mindig dupla ütemben csingerált. Rázta a szoknyája szélét, alája bűjt a levegő, vitorlaként dagasztotta. Ki-kivillant formás térde. Néha még a cubákja is. Én pedig, mintha színes selyempántlikával lettem volna hozzá csokrozva – magyarosan, cigányosan járt a lábam, vegyesen, korcsosan.” (37.).

3. Isten Ujja! Magyardellő a Szerző számára a Haza és Emberség (emberiség), maga a tanító Boldogság. Itt adja át, mintegy keretbe zártan, „Tata nagyapám”, a háborúkat túlélte veterán, különös tudományát „nagy pecér unokájának”, aki aztán ezt kíméletlenül megírja. Egyszerű krisztusi logika vezet itt ezt a szeretetvilágot: „Az ellenség is ember, nemde, ő is sósat eszik...” (13.). Ez a lapidáris bölcsesség nemcsak megkérdőjelezhetetlen, hanem kategorikus is. Már csak teljesíteni kell. S „Tata nagyapám” teljesíti is. Halála előtt osztja meg élete három nagy titkát „nagy pecér unokájával” (noha „még gondolkodik azon, hogy az a három titok tényleg annyi legyen, vagy csak kettő és fél, esetleg kettő...”, 234.): egyik az, hogy szándékosan senkit se ölt meg a világháborúban, pedig hősiességéért kitüntették. Mert megvívandó ellenfelünk még saját magunk is, de ellenség senki, hacsak nem a Sátán. Itt az idegent – a szó ősi értelmében – vendégként fogadják. A csoda szép aranyhajú Bonbonica román-roma menyasszonyjelöltet első látásra megszeretik a DeJó-rokonok, magukhoz öelve így: „Akit te szeretsz, mi is...” (191. – ugye milyen egyszerű ez? Ám megvalósítani...!) Igaz, az elkapkodott, hirtelen esküvőt megakadályozzák azzal, hogy a lagzi pénzbe s időbe kerül, a fiút ezért a kétség mardossa, hátha lecsapják kezéről a lányt katonai szolgálata alatt. (S feltehetőleg tényleg így történt, de helyette kapott jobbat a Jóistentől. Valahogy úgy: vox populi, vox Dei.) Az édesanya, Éde már az első este Eminescu-verseket szaval együtt románul a roma Bonbonicával, félretolva az ősi oláh-bozgor átkot (202.).

*

Itt osztán nem dívik a sárga irigység. Aki tud, amit tud, tudományát átadja jó szívvel. A Muzsikás Munyúba nagy hírű cigányprímás hegedűjét Bakatány Doli nyomja az ácsingózó Gyárfás DeJó-gyerekek kezébe: „Így fagd le a húrakat az ujjadda né, fújta rám a füstöt Muzsikás Munyúba, és megmutatta a 'Felmásztam a kemencére' című dal kezdő hangsorait... Ennyiből állt az én zenei képzelem. A tabbit e' ke' lesni, az a te dógad, sandított rám. Csak erősen ke' szeretni, jabban, mint a jányakat, és a sakknál is tabbat ke gyakoralni, te szőke ramálesz, mondta. Megengedem, hogy délutánanként bármikar cincaghasz itt benn, az ajtó melletti kicsi széken, muzsikás ülökén.” (39.). Itt még szájról szájra száll az ősi hit dallama, a hagyományt valóban áthagyományozzák: „En még üsmertem Ezermester bakatányi Gógut, de hagy tanulta így ki magát cigány létére, senki se tutta, még én se, biza. Ejésze, így született. Az ujjábó' csak nem szapta. Krucifikszes világot élünk, hékás, krucifikszes világot. Csak azt tudad biztasan, amit nem tucc. Isten segedelméve. – Hátraböki a tökfedőt. Csippentősen pislog. Még egyet húz az üvegéből. Csámcsogósan csücsörít, és mondja, hogy a bároforóban helyette is forogjunk, sirüljünk egyet, s máris azon kapjuk magunkat a holdvilág sejtelmesen selymesedő fénydűnéin, hogy hárman csavarintjuk magyardellőiesen a nótát.” (68.). Mesterség és művészet még nem válik el (mint a középkori Ars-ban). Üstöllést ott, a helyszínen (hic Rhodus, hic salta) lesi el a kíváncsi tanítvány a titkot: „Egyik lábam ott, másik itt, s mire visszaérek a korsó borral – folyik a mutatvány: a már ritkaságszámba menő, ántivilági csöcses szájú cserépkorsót foltoz meg nyitszegecsekkel, az Áur Kezú Nagymester, bő órányiba telik. Bámuljuk, repül az idő. Lefűrészezi az edény alját, tökéletes pontossággal. Lyukakat fúr, varázslatos ügyességgel – cserépfoltot csiszol, re-

szel, illeszt, rátart, visszazegecseli a korsó alsó részét, a cserép porszemcséit, kavargatja, hígítja, festi. Vízet tölt belé, és a korsó nem folyik, kezével befogja az edény száját, öblögeti, rázza, rázza, de így sem folyik. Sehogy sem folyik. Kész csoda." (134.). Habár úgy hírlik a faluban, hogy „mint a tyúkok a tojást, gépek tojják halomra a lábasokat”, a süvölvény legényt legjobban a rézüstök előállítására érdekli: „a farkasfogas rézdarabok összekalapálása egységes egész edénnyé. Hideg megmunkálással. Ilyen hatalmas méretűvé. Ezt a különleges munkát sokszor gyakorolgtam.” (138.). A sors kegyes fintora, hogy már román gyárban kényszermunkáskodva kamatozódik az üstfoltozó-tudomány: „Nos, a központi műhelytől nem messze levő laboratóriumban tönkrement egy eléggé furcsa formátumú, vörösrézből készült alkatrész. Leállt a munka, önteni, préselni nem lehetett mást helyette, nincs matrica hozzá, ennek elkészítése hosszú időbe telik, mondom a főnöknek, hogy én kalapálok helyette mást, ha van vörösrézlemez. Alig akar meghallgatni, nem hisz a fülének, de végül is rábeszélük. És a faluban táborozó rézműves sátoros cigányoktól tanultakat hasznosítva, farkasfogas módszerrel két nap alatt elkészültem vele, úgy, hogy egy éjszaka bent is aludtam a munkacsarnokban. Késő éjjelig dolgozván, ha nehezen is, de csak összekopácsoltam a furcsa formátumú ülepítő alkatrészt. Isten áldja érte Nagy Medve Urszul Máre vén dádét, ő tanított meg erre, a szépséges dédunoka, Frumoaszá Szép Kék Madárka asszisztálása mellett...” (175–6.). Tanmesének is beillik ez arról, hogy semmit se tanulunk meg hiába!

*

A mesterségektől is fontosabb a gyógyítás, a kuruzslás tudománya. „Ők is tőlem tanulták ezt a tudásságot – mondja krákogósan a vénséges, híres-hírhedt kuruzsló, Vinkli Subra Bakatányné, szentpáli cigány asszony, inkább banya, mi több: hétcsúfság, sőt, hetedhét országra szóló. Két lábon bicegő szurok. Háttal jön be az ajtón, rontás ellen. Csontropogtatóan egyenesedik ki nagy nehezen a derékszögű testhelyzetből, gyömöszöli pozdorja haját gyászalas keszkenyeje alá, a két hámozatlan akácfabotját szörkötényének támasztja, caf-rangosan szakadozott végébe törli az orrát, köpni akar, krákog, de visszanyeli, és azt mondja sürgetőn, hogy hazzanak friss szenet (szenet), ajant, amejik még parazsas, de ne lángajan. Nyakába akasztott susmukjából csuszával bedugott félliteres üveget varázsol elő, szivárványt ecsetel rá a besandító nap. Petróleumosan fénylik, degenyes pocsolóknak van ilyen színük, a frissen zsírozott szekérekerekek tengelyeitől.” (125.). Ha kuruzsolni nem is, de marquezzi mágikusan látni megtanult a Szerző, nemde? Az életet még a cigány asszony se tudta visszacitálni a lányba: „Nagy későre földre zuppan, aszott venyige-vékony inas-vénás végtagjai, mintha sodronyból lennének. Pipára gyújt, izzad, liheg, csuturás füsttel egyesül a szenes gőz, a haldokló felé fújja, hajtja, morog, csikorog, keresztet vet, legalább százszor. Aztán hosszú, mély csend, s a lány anyjának súg valamit. A beteget magára hagyják, háttal távoznak, a kuruzslási kíváncsúság szerint.” (126.). A másik furmányos roma u r u s , Barna Medve Urszul Máre külleme így fest: „A loboncos, fehér hajú dádé tenyeres-talpas vén csont, mint a somfa, csupa szálla, a mozgása már nehézkes, mégis hetykén jár, tekintélyt parancsolóan, különleges alkat, negyvenhatos lábakon áll, mezítláb. Egyik nagylábuja jóval hosszabb, mint a másik, innen eredeztethető a kuruzs-

lási hajlam. A mágikus varázserő.” (136.). Az életet a maga teljességében lesi el a tanulékony ifjú. Megigézve a szerelem fogékonyságában: „Cigány Cuka velótrázó, vadmézizű, cunás-pucás, játékos szeretkezési csókjai után – még a csúfságos-csúf, szentpáli szipirtó-vén, kétpúpú Pungulicánét is más szemmel néztem, pedig csupa bibircsókos, sült-fekete, keményre aszalódott szilvaíz volt az arca. A szeme nyüves kökény. Száraz seggvakaróból font gyöngy csüngött a nyakán. Vadsalátát, sózsnyát vegyenek, rikácsolta kék denaturált-szeszes torokhangon.” (32–33.).

A sűrű, babonás légkörben erjedve érik a gyermeki lélek. Az első halott-nézés máig ható élmény: „A zsírosan izzadó, matuzsálem Cimbalmás Gógi Sándrú teste csípős túrószagot erjesztett, homlokát törülgetve mondta nekem: Ha akarod, te is megnézheted Julu Nannyót. A kicsi zeneszékre állva hajoltam a magasra vetett ágy fölé. A halott fogatlan, tátott fekete szájából éppen akkor röpillt ki egy légy, az arcomnak csapódva vésszesen zümmögött, mintha! Julu Nannyó lehelte volna rám – a lelkét. Nyitva volt a halott szeme. Elájultam. Zsunzsu Mammó hideg vízzel locsolgatta az arcomat. Két-három korty pálinkát is belém diktált – ez volt életem első rezesszeszesital-kóstolója. Azóta, ahány halottat megnéztem, még most is, fél évszázad távolából – ez az emlék jelenik meg, a zümmögő, rémült léggel...” (40.). Az archetípus típusú lényegül (légy y egül). A lélek pilleformában hagyja el a testet, tartották-tapasztalták. A látásra-látomásra hajló fiúcska ötévesen hastífuszon esik át. Öt kiló méz lenyeletésével gyógyítja meg orvosa (117.). Hatékony receptje. A halálos nagy, felnőtté érlelő veszteségek sorát talán a „szóban forgó aranykalászos zöld sapka” nyitja: „Csónakázás közben esett a Marosba, fújta le fejemről a szél, mire utolértük volna, elkukkant az amúgy tiltott, de élvezetes, sodrásos, zuhatagos helyen. Azt hittem, nem élem túl. Haragudott is édesapám érte, az ő féltve őrzött trófeája volt, amíg én rá nem tettem a kezem. Radnóton végezte a gróf által is finanszírozott gazdasági iskolát. Ma technikumnak felelne meg – innen a zöld egyensapka.” (71.). S a legnagyobb veszteség, a halál. A szép haldokló székely lány látványa egyszerre kelti fel hősnünkben a pusztulást legyőző szerelem és az időtlenségre sandító költészet provokatív kihívását: „Senki sem volt a szobában, beosontam, a földig érő firhang mögé. Nem kaptam levegőt. Tetőtől talpig kitakarózott, bugyija a földön, mezítelen, szárny nélküli angyalként vergődött, hánykolódott – bazsarózsa-illatú és gyógyszerszagú verítékben, nyögdecselve, becsukott szemmel. Mi lenne, ha rámásznék, fogant meg tüzes agyamban a perzselő, aljas gondolat. Fokozódott bennem a vágy, égetve égetett egyre veszettebbül. Azt hittem, ott helyben elemészt a láng... És így, abban a szobában fogant meg bennem életem első verssora. Ott kaptam el tehát a verset, a meztelen haldokló angyal láttán.” (126.). A vers a jövőbe látó belső hang inspirációja. Életmentő. A már ifjúmunkást e „belső hang” a halálos mérge fogyasztásától tartja vissza (társai behaltak). A gyermek Józsika álomlátó, mint bibliai mindkét druszája: „Életem első gumilabdáját is így találtam meg. Már sötétedett, a méhszín mögötti csalánosba ugrott a labda. Édesapám a hónaljig érő akadályt sötétedés előtt lekaszálta, ahol volt egy karnyi hosszú, elszűkülő lyuk, de a labda onnan sem került elő. Bele voltam betegedve. Aznap éjjel azt

álmodtam, hogy annak a lyuknak van egy mellékjárata, közvetlenül a gyepfelszín alatt balra, és hajnalok hajnalán, csodák csodája, akárcsak a mesékben, ott volt a labda. Sok mindent megálmodtam akkoriban, azt is, hogy ki lopta el a magyarországi nagybátyámtól ajándékba kapott halbicskámát, ki szajrézta el az első meséskönyvemet, és sok más ehhez hasonlót...” (177.).

*

És a nevek mágiája: cigányé, székelyé! Mintegy a személyek isteni öszszecserélhetősége és egyedülvalósága! „Ne izélj, ecsém, hanem igyál, egyél – mondja az utolsó sarkantyús, Demeter József Kurátor. E vallási tisztséggel ragadt rá a harmadik név. Örökre. Demeter Józsefből például, ha jól összeszámoljátok, tíz is van. A keresztnév, főleg a férfiaknál – apáról fiúra száll. Három napja, amióta a verbunkos-drusza meghalt, a házigazda újabb neve: Utolsó Sarkantyús Verbunkos. Kútvízhideg pincéjében a hordó alól kinyúló gerendavégen csupor. Mint minden becsületes háznál. A nap a pincében jön fel, és a pincében megy le. Éhomra egy adag folyékony szőlőfény, frustuk előtt úgyszintén. Utána meg pláne...” (269.). Hát persze, a föld alatti pince – Hádészből ébreszt Dionüszosz, azáltal is, hogy elárulja-feltárja ama platóni-egyiptomi „isteni szokat”. Innen eredeztethető az Adyval rokoni egy-gyökerű törzsi ígézet (319.). Sőt, még az se véletlen, hogy az első Demeter-verseket (Déméter az aranygabona-adó Nyár-istenanya) az a zseniális matematikus-költő, Mandics György ajánlotta-javasolta nyilvánosságra, aki a kijátszott székely zseni Bolyairól állított össze sorsidéző kompendiumot (247.). A kötet eme misztériumai-ban nem az a csodálatos, hogy Isten hat a világban, hiszen mindenkit áthat. Hanem az, hogy a Szerző ezt érzékenyen észreveszi ÉS hitelesítően bemutatja. Így igazi-igéző hitvallás „totális autóbalesetének” felidézése. Hány ilyen (meg ilyenebb) esemény mellett megyünk el érzéketlen közömbösséggel. De DeJó tanuságot tett róla. Megérdemli, hogy egy az egyben, hosszan idézzük: „Zöld burjánzság terjengett a levegőben. Délelőtt állítólag némi jégeső szotyogott, károk nélkül, csak a nagy levelű burjánokat, az útilapu, lószosnya, bürök leveleit szakította fel, keskeny sávban, pászmásan az út mentén. Mintha vadmenta illatát is érezni véltük volna, a résnyire lehúzott ablakon át. Az egyik csingeráj számot ismételte a kazettafon, amikor később, a hajtűkanyarban, a tetőről lefelé ereszkedve, megcsúszott az amúgy nagyon jól muzsikáló Suzuki, talán az enyhe eső mosdatta, láthatatlan olajfolton, és a mély szakadék felé korcsolyázott. NE FÉKEZZ, NE MOZGASD A VOLÁNT! – érkezett a mély isteni hang, és én nem fékeztem, nem mozgattam. S jut eszembe: Az a félelmetes csönd! A halál pillanata előtt...Friss c s e n c s ó s (fenyőtobozos) havasi csönd. Mélyzöld, zordon fenyvesekkel. Sziklával. És az a sóhaj, hogy! Megúsztuk. Meg. Hálálkodtam. És, azóta mindennap. Többször is. Így tértem meg. Azóta! Hiszem Istent. Mert azelőtt... Nos! Feleségem, aki amúgy igen bátor asszony, félelemben roskadva ült az enyhén füves padkán. Még mindig szemerkélt az eső, alig észrevehetően. Hosszú percek múlva, míg segítség nem érkezett, ágakat tördeltem a három kerék alá, és akkor vettem észre. A bal első kerék előtt azt a jó arasznyi magas, üde zölden csillogó fűcsomót, melynek közepén, hosszú szárú vékony vessző mellett egy kemény, ép facsonk rejtőzködött. Olyan átmérőjű, mint az a broncs futófelületének a szélessége. Se több, se kevesebb: ISTEN UJJA! – De

ha nem fogadok szót. De ha fékezni próbálok. De ha mozgatom a volánt. De ha mégis... Akkor már rég alulról – azt a bizonyos égszínű virágot, csakhogy! Mi is történt? Egyből megállt a kocsi. Jobb oldali kereke a hatalmas sziklákkal berendezett szakadék fölött lógott. Alattunk a fák csúcsai. Megfagyott bennünk a vér. Nem vagyok félenk természetű, de így még sosem ijedtem meg. NÉZZ FEL! – szólt a mennyei parancs. Felnéztem, és! Akkor nyílt ki a Suzuki teteje. Gyémántragyogású, égi barlangban Isten napragyogású arcának kápráztató sziluettjét láttam, mozgó sugarakból, felhőkből képződött, aztán! Ugyanaz a mennyei mély, 'madáchi hang': *Isten ujja állította meg a kocsidat!* És a szöveg, így, a hanggal együtt jelent meg. Fekete fényes, gigászi betűkből képződött, lassan, egyenként, a tagolt, mennydörgő mély kiejtés szerint, látványosan, mint egy égi filmfelirat, csakhogy ez nem vízszintesen, hanem függőleges irányba. Fentről le. Egy oszlopban. A kocsi tetejéig ért. Audió-vizuális mennyei transzparensként. Te hallottad, láttad? – kérdeztem a feleségemtől, aki a nem mindennapi félelem jegétől dermedten ült, szólni sem bírt, csak sírt. Alig tudtam kihúzni a Suzukiból, a szakadék fölött csüngő anyósülésről, a billenés veszélyétől tartva. Ha nehezen is, de sikerült. Hála a Gondviselésnek, kattant imára ösztönösen a kezem. Miután a feleségem nagy későre helyrejött, kérdésemmel elmondta, hogy ő semmit se hallott, semmit se látott, csak a fekete halált. De előtte, miután megállt a kocsi, lenéztem a mélybe, játszódtam le – 'eloltott villanynál' – lelki szemeim előtt. Az életem, gyorsan pergő filmként, sok-sok villám-jelenetben, melyekből, így utólag most csak azt emelném ki, amikor édesapámmal a testvérét, a szegény hívő Pócsfalvás Linda Róza nénémet, Jehovánét mennyit, de mennyit bosszantottuk, mennyit csúfondároskodtunk vele (akárcsak Csurkulya a nővérel) hittérítő ándungjai miatt. Szidalmaztuk, amiért házról házra járogatva győzködte az embereket, hogy térjenek meg, mert sosem késő. Isten útja nyitva áll előttük. Néne, néne, Jehova néne, hogy maga mennyi hülyeséget hord itt összevissza, *tácsoltam* le, kritizáltam mindegyre, 'partideológusként', tudálékosan. Beütéses, mondták, mondtuk róla. Szeme vizenyős-kéken homálylott. Strinfije (harisnyája) mindig letrottyanva, öltözéke héjszre állt, nem törődött vele. Szedd össze magad, te Róza, rekcumozta édesapám. Ki-kicsüngő, korán őszülő, gyér haját fésületlenül gyömöszölte csára csúszó, cigányos kendője alá. Szégyelltük szegény fejét, szidtuk, mint a bokrot. Párttagságos újságíróként tudományosan, flegmán döntögettem, cáfolgattam bibliás szavait, lekezelően, félvállról, és most, tessék! Istenem, Istenem! Bocsánat!" (307.). Így kell életre-halálra, a beteljesülésre felkészülni!

4. A csingerájós hétördög. Magam is tapasztaltam, hogy olykor vándorcigányok utódai hívebben őrizték magyar kultúrértékeinket, mint mi. DeJó-t, a rádiós ének mestert és okleveles néptáncoktatót, bizony, cigányok tarisznyázták fel a mulatás csínjával-bínjával. Így okította Zsunzsu Mammó: „Ne a torkodból nótázz, te szőke cigány, hanem a gyomrodból, onnét fújad a levegőt rezegtetve, így, né, tanítgatott mindegyre, és még a feje is a hang rezgésére remegett. Vénységére aztán ez a hang-remegtető mozdulat reszketőssé vált, de ezáltal a keserves dal még keservebbé, fájdalmasabbá szépült, cifrásan – a gyors pedig pattogósabbá fokozódott.” (40–41.). Ugyanó az emlékező képnyőjén át megadja a „csingeráj” (kötetcím) csípős-borsos-fűszeres receptjét:

„Na, most, na most! Cigányosan járjad, járjad, úgy, ahogy tanítottalak, a négyes figurát, rajta, gyerünk, sűrűbben cifrázzad! Ez az. Most pediglen magyarosan, délcegebben, egyenes gerinccel, gógösen, gógösebben... Most a székely figurákat – furfangosan... Csattogtasd a patkóidat, üssed, üssed a lábadat, mért nincs csizma rajta? Rajta! Most románul, rezegtesd a bokádat csengettyűsen – oldalasan, ásá, ásá, bocskorosán, csináld, csináld, most vegyesen. Igazi csingeráj legyen!” (82.). Ez a sokrétűség, székelybe ojtott roma-román még magyarosabbá pörgeti a székely ropogóst. S nem ám kívülről diktál a Mammó. A Gyárfás-Józsit biztatja nekivadulva: „Ez az, forgass, orsó vagyok, pörgess, pörgess! Most verbunkozz, rikkantja, sót, tollba mondja, hogy a fokozásnál, milyen tartással, melyik figura fontosabb.” (83.). Így aratja élete legkirobbanóbb sikerét a csingeráj-versenyben az ifjú. Nemcsak a rokonai, hanem korábbi savyúvendel kétségei is behódnak tánctudományának: „Édesapám nagyon ittas – örömittas, már alig bír magával, föl-alá jár a pódiumon, üveg a kezében, itatja a zenészeket, a cigányvajdát, Abódy urat, a barátját... Hadonászik, biztat, tapsol, recsegősen... Örömeiben csurog a könnye. Oda-odapislantván nem hiszek a szememnek. A volt intéző már felállva tapsol nekem, drukkol, biztat, egyre hevesebben. Bölénybikás hangja robban, nem hallottam soha még így ordítani. Szőke ördög vagy, te gyermek, csingerájos hétördög, a nemjőjét, mennydörgi. Izgatottan. És ez a jelenet újabb lökést ad, felpörget. Ihaj-csuhaj!” (84.). S mintegy igazolván a kora keresztény moralisták szkepszisét (mármint hogy a tánc a közösülés prelúdiuma). Mammó úgy jó cigányasszonyosan le is veszi lábáról a gyerekifjút: „Zsunzsu Mammó ezt kihasználva a fenekemnél fogva ölelt magához, meg-megemelt, s! Úgy szorított forróságos izom-satus cubákjai közé, az ajtó melletti kis előszobában, hogy! Mindenét, de mindenét – mélyedését, domborúságait éreztem, egyre jobban és! Még jobban – zengő-tüzes ölébe préselődtem, s mintha! Már-már bele is hatoltam volna, csipeszkeszve, akárcsak színes, buja álmaimban. Zsunzsu Mammó kártyavető-gondolatolvasóként, hosszadalmost ölelt rajtam. Elcsuklott a lélegzetem, megrázkódtam. Minden emlék, mennyi nőstényszag, izgató fuvallat, pacsuliillat rám zúdult, mint! Felhőszakadásakor az ég – a meleg eső. Az aranyat érő áldás. A szomjúhozó termőföldre. Habzsolósan. Egyre habzsolóssabban. Irgalmatlan vágy feszített, testi vágyak vágya degesztett – olyan velőtrázóan, hogy! Földrengés lett. Megbillent a világ velem. Nem kaptam levegőt, és! Tüzes cseppek, lávács cseppek csapódtak a hasamra, mintha! Sistergősen. Zsunzsu Mammó észrevette... Besütött a nap a házba, a szívembe, de!” (45.). A tánc viszont ellentétes diadalmat is ülhet, a halál fölöttit. A temetőben a halott sírja fölött járja dorbézoló toborzóját az Utolsó Csillagsarkantyús Verbunkos. Egyedül, bejelentetlenül, megdöbbenően: „Cseng a csizma sarkantyúja, pörög a fémcsillag, villan. És az ütemszüneteket színültig pattogtatja. Te is meglepődsz, abba hagyod. A pap is elhallgat, de csak egy ideig. Berúgott, mondja valaki. Apád hiába súgja oda, hogy egy kortyot se ivott. A verbunkozó menyői kisugárzása, e lélektani látvány hatása viszont mindenkit letaglóz. Ital nélkül sose verbunkozott. Most se zene, se ital. És mégis... Olyan méltóságteljesen járja, mint még soha. Szálfenyőtartással. Legényes boltíveket kanyarít a levegőbe. A sír szélén. Sámánként. Táltosként. Nagydob a föld. Kékül az ég. Visszhangzik... És amikor a gyászolók szemében a döbbenet őszinte részvétnyi csodálkozássá magasztosul – a huszárverbunkot

kezded el húzni neki.” (277.). A festőművész DeJó (n.b. álma avatta piktorrá!) egyik mesterműve a Gyászcsárdás. Igazi Gesamtkunst – összefonódik benne a Mester zenész-költő-koreográfusi tálentuma, miközben színforma eszközökkel sulykolja mondanivalóját: azt, hogy a sírból is előhívja a segítő lelkeket az orfeuszi méltóságos csárdás vagy verbunk. „Az öreg verbunkozva pattogtatta ‘a szemed közé’, hogy a huszárverbunk nem cirkuszi mutatvány. Nem vihorászni kell, nem ugrabugrálni, nem nyeríteni, hanem táncolni – férfias keményen, többnyire fogcsikorgatva, még a csürdöngölőt is. Együtt – karéjban.” (279.). Jusson eszükbe: az ősi szkíta-etruszk ‘tomba’ jelentése ‘sírhint’ – ebből támad fel a feltámadást modelláló tomboló tánc.

5. Bonbonika aranyhaj-sátra. Cigányok gondoskodnak a felserdült ifjú szerelmi-szeretkező beavatásáról. Nevezetesen Lele Mária Nánnyó, fekete angyal unokáját „...éhkóros ölembe löki: ...egy kicsit megölelgetni, de csak ennyi, me még szűz a pujisoará (kicsike), kacsint felém pipáját tisztogatva – szárával fenyegetvén, mosolyog. Frumoaszá Kék Pászáríkánek hívja, én viszont Szép Kék Madárnak, Madárkának nevezem, tetszik neki, engem pedig Szőke Felhőnek keresztel, nem szégyenlős, átöleli a nyakamat. Többször táncra perdültem vele. Vadon nőtt kokozaszagú, mohapuha, olajos bőre, hosszú haja kékesfekete színű varkocsba kötve, piros szalagosan lobog. Forróság fut végig rajtam. Egyre sebesebben száguld. A mesterségbeli fogásokat is inkább csak azért tanulgom, mert ő mindig mellettem van, csodálkozva néz, nevet, még a szeme is, mintha mosolyt festettek volna rá. Röpköd benne az öröm. Szép nagy szemű, édes-hamvas, húsos fehér szilvát hozok neki, rám mosolyog, idáig hevül a szíve. Piros gyapjúfonalból bokrétát köt nekem. Ma is őrzöm, több mint fél évszázad múltán.” (140.). Ugyanő komolyabb testi kalandba bocsátja: „...fog karon és a ponyva alá tuszkol, valamit susmutyol, nem értem, a csecsemőjét altató özvegy menyecske viszont kertelés nélkül, se szó, se beszéd, maga mellé húz. A saroglyába. Rongyok mélyére, az az asszonyosság, aki eddig észre se vett... és most egyből rám vetődik... Az alvó kisdéd mellett. Felhőkóberes világ! Fölötte csillagok. Tekeredünk, csavarodunk, kígyózik minden porcikánk. Éhkóros ragadozóként. Tüzelünk. Zúg, bűg, bong, brong a fülem, aztán pu-dup! – mintha repülön lennék, avagy varázsszőnyegen? Rongy-felhők fölött. Delejes kējzön áraszt, tomboló vérdagály. Még éretlen, siheder testem egyre mohóbb falánksága – izzó fényesség, te mélységes sötét sötétség, Sátán Angyala... Trópusi tűz, éjfékete vad nőténybűz vágat vénáimban villámlósan – se látok, se hallok. Velőtrázó epedésem zendül egetlen egekig – bennem, ó, Istenem, Devlá, Devlá! Kegyelem, gyilkos kegyelem, mi lesz velem, kéklő vér azúr... A folytatás fékeveszett. Csecsemőszag, anyatejszag, füstszag, rongyszag, vadmenta- és ilyen-olyan burjángszag és mindenféle bűzök bűze, mezők trágyaszaga keveredik, kavarodik. Föl, le, föl, le... Angyalian.” (141.).

*

Aztán beköszönt a végzetes szerelem: Bonbonica, aki ‘szőke cigány’. (A rivális lány leplezi le, sátoros cigányokig vezetve a családfát.) „Fejdisze a haj, mondják joggal, de ilyet még álmomban sem láttam, minden képzeletet,

a legmerészebbet is felülmúlja. Lágy hullámokban folyó-fénylő, enyhén aranylós gesztenyébe hajló hajzuhataga: mint mesén is túltevő bámulni való, nem égi vízesés, inkább mágikusan szivárványló fényesés – az enyhén átsejlős lepel mögött, képzelt-karcsú, ívelt-formás, gyönyörűséges horgas inán túl omolt, hullt, zengett alá. Majdnem a bokájáig. Az ilyen mennyei búbájra szokták azt mondani, hogy van neki *vino inkoacse*, van neki: gyere ide! Ami többet jelent a vonzalom szónál.” (159.). És megtörténik a csoda: a lány júliásan egy csapásra viszontszereti Rómeóját. Képzeljük el: a szép szál székelly legény kezébe szeretett bele, mert az „olyan kicsi és finom tapintású” – jó érzékkel az ifjú hálás ennek a nőies kézfejnek: „...különös hangsúlyt fektetek a kezemre, a bőr finomságának megőrzése foglalkoztat, hogy a nehéz fizikai munka kárt ne tegyen benne. A bőrkeményedések ellen különféle puhító kenőcsöket, krémeket szereztem be, állandóan masszírozom az ujjaimat, a tenyeremet, a kérgesedés, büttykösödés megelőzéséért, egyre igényesebben. Az eredménnyel mégse vagyok elégedett. A pokoli nagy központi műhelyben, ahol több plafonszárny is ijesztően nyög fölöttünk, a hatalmas, mozdony nagyságú kazán készítéséhez különféle nehéz szerszámokat használunk, hosszú nyelű villás fogókat, kampós emelőket, öt-, tíz-, tizenkét kilós kalapácsokat, nagyverőket. Napokon, heteken át ezekkel fogjuk, püföljük az izzásig hevített, ujjnyi vastag, szobamagasságú fémgűrűket, hogy az illesztéseknél jól lehessen hegeszteni.” (184.). A szerelmespár, szokás szerint, elkülönül az ellenséges külvilágtól, s egyetlen világocskában forr össze: „Búvóhelyeket találtunk a lépcsőfeljárók alatt, a sötétben, lelki szemekkel láttuk egymást, úgy ölelkeztünk, mintha egymás testébe szeretnünk volna költözni örökre, és ez így ment minden áldott este. Cukorkaként szopogattuk egymás ajkát, az övé mazsolaízű volt, mennyei mannaízű. Mézek méze. Ifjúságom pempője. Meg-megdagadt a szánk a sok csókolózástól. Pupácsoló (Csókolózós), négy szemközt így nevezett, nyilvánosan sosem. Nem tudtunk betelni egymással, öleléséből egyre jobban éreztem átsütni azt az őszinte, ártatlan, fokozódó lüktetést, megmagyarázhatatlan hullámhosszon, ami lebegő vággyal töltött el, olyannyira, hogy a súlyos vasbeton épület is velünk libbent, dobogó szívünk ütemére. Eminescut szavalta, megható román énekeket dudorászott a fülemben. Én neki szívfacsaró magyar népdalokat. Költeménykedéseimről nem is mertem szólni. Az ő szájából édes volt a román dal, a dallamos verselés. Bizserégtető.” (180.). Lám, mire képes egy akármikor lenyírható gyönyörű haj látványa – látomása! A stendhali ‘kristályosodást’ magnetizálja e haj, egyúttal elválasztja, bipolarizálja az ifjúban a testi vágyat és szerelmi szárnyalást: „És életemben most érzem először, hogy nem a szexuális vonzalom taglóz le, nem a női test iránti betelhetetlen vágy, éhkóros bak-szenvedély, hanem az igaz, őszinte, színtiszta, ártalmatlan érzés földi kegyelme kerít hatalmába. Amikor keringőre vált a zene, még mindig némán táncolunk, nem tudok jól románul, jól? – pontosabban fogalmazva, kimondottan rosszul beszélem az ország nyelvét. A gyergyói szakiskolában románul tanultunk ugyan, de a tanáraink helyi székellyek és elszékelyesedett-magyarosodott örmények voltak, ők se tudtak valami jól románul. Hogy magyarázkozzam most neki, az is igaz, valamit azért csak tudtam volna mondani, de megkukultam, annyira a hatása alá kerített, hogy teljesen néma lettem, semmit sem mertem szólni. Helytelenül dadogjak neki? Mit kérdezzek? Bókol-

jak? S ha rosszul sül el? Ilyen és ehhez hasonló gondolatok jártak a fejemben. Nagyon enyhén, gyöngéden, lágyan fogom parányi, puha kezét: az enyém alig valamivel nagyobb, lányos, újból szorítok egyet rajta, alig észrevehetően, nyomatékosítom, de most sem jelez vissza. Közelebb kerülünk egymáshoz, össze-összezsókolózik a testünk, lelkünk, minthogyha két szívem lenne, jobb mellkasomba költözött az övé, egyszerre dobog mindkettő, dübörög, ajka nyíló rózsabimbó, így virágzik rám illatot – angyali lehelete édeni szziromlűk-tetés, ó, milyen szerelmes vagyok, Istenem! Beleremeg, zsong mindenem, olyan jólesően, hogy sosem érzett, földöntúli boldogság önt el – – ...Mámorító éber álom, amit nagyon köznapian szerelemnek nevezünk, de ez azért sokkal több annál, nincs benne 'sz' – sziszegős, Éva kígyós betű, románul jubire, ez lágyabb, érzékibb. A magyart helyettesíteni kéne valamilyen más szóval, angyalival, a legeslegangyalibbal, hisz! E nemes, legnemesebb érzésnek köszönhetően nem a gyönyörű, démoni nőtényt látom benne, egyáltalán nem, ó, nem, nem, nem, hanem !/ azt a földre szálló Babba Mária-s arcot, dallanó fényű arcot, akiért itt, most, ha kellene, tényleg meghalnék. Gondolkodás nélkül. Rögvest. – Én, a tripperes disznó." (166–167.).

*

T.i. a munkásfiú hányódik-vetődik a Kárpátok Géniuszának blokképítéseiben, munkásszállásról nyomortanyára: „Behullt a hó a lakásba, az ajtótól egyméternyre fújt a szél. Nagykabátosan aludtunk, kucsmásan, bakancssal. Reggelre a vödörben úgy megfagyott a víz, alig tudtuk betörni. Meghűlve bár, de! A trippert is itt kaptuk el, Kosztáncá – tengerparti város – nevű hableánytól. A negyedikként szeretkező csíkszeredai Cóka barátunk kivételével: a kezelő orvos szerint, aki 'hőrmöszári Ardeleni', azaz erdélyi csődöröknek nevezett minket – azért, mert mi már kihalásztuk a kórokozókat, önzően, és neki, egy, nem sok, de annyit se hagytunk... Fából készült, kátránnyal fedett ideiglenes tanyasor, potyogtatós vécék, illemtelen illemhely... kétarasznyi hosszú, szőrös farkú patkányokkal. Éjszakai razziákon idemenekültek a szükségleteinket olcsón kielégítő Roznov városbeli harmadosztályú kéjhölgyek. Fizetni se kellett nekik, csak etetni, itatni, gyömszölni. Istenesen." (165.). S míg egyik oldalon a kristálytiszt, aranyzuhatagos Bonbonica-szerelem, másik oldalon a test megkövetelte korhely kicsapongás: „A következő saroknál lemaradok, jobbra a két tömbház között alacsony, kis kertes ház guggol, előtte deszkapalánkos kapuban egy fiatal, jóképű asszonyka vár. Engem? Kezében nagy konyhakés, a másikban alélt kakas. Rimánkodik, szépen kér, nagyon szépen, könyörög, vágjam el a jószág nyakát, nem tudja, mi lelte szegényt, valamit lenyelhetett, vagy ki tudja, mindjárt kimúlik. Nem hagy elmenni, szeme szénfekete, a szemöldöke nincs kihúzva, szája vérbő, rózsabimbós, belém kapaszkodik, hogy ő nagyon sajnálja, mindig mással vágatja le a baromfit, de most senki nem jár erre. Senki. Szétnézek, az utca még mindig westernfilmes. Mitévő legyek, veszem a kést, a teljesen alélt kakas összekötözött lábára taposok, fogom a fejét, nyissz-nyissz, és a szerencsétlen pára a nagy nehezen elvágott, elnyiszitelt, kitüremkedő, nyúzott, guvadt nyakával hirtelen nekem csapódik. Az ingem fehér, a vér, az vér. Hű, de ideges lettem. Mitévő legyek? – Diána szépasszony mossa, a fehér ingemet mossa, öblinti, hígul a vér, tisztul a víz, és könyörögve könyörög, ne

haragudjak, jaj, ne, ó, ne, és egyre jobban köszöni, Istenem, hogy köszöni! Nincs gyermekük, egy éve halt meg az anyós. Egyedül van. A férje távolsági mozdonyvezető: hosszú műszakokban, sokszor napokig nem jön haza, felváltva alusznak és vezetnek – a társával, csak az asszonyka hál ilyenkor egyedül. Nagyon egyedül. Azt se tudja, mit tegyen, hogy ne haragudjak, megkínál, ő is eszik, iszik, iszunk, koccintunk, és forr a víz, a kakasnak való víz. Hosszan, jó hosszan, kétszer is utánatölt, páragózz... Feláll, becsukja az ajtót. Nem kifelé göndörödik, hanem körénk.” (171.).

*

A belső támadókat testesítik meg a külső huligánbandák, akik akkoriban a román város környékén garázdálkodnak: „Egy garázdálkodó banda szűzlányt erőszakolt meg, aki a vőlegényével a város szélén, a meredek főúttal szomszédos terasz-vendéglő fái közt sétált. A fiút egy fához kötözték, így nézte végig a megbecstelenítést. A lány öngyilkos lett. Az elkövetőknek se hírük, se hamvuk.” Csaknem DeJóék is sorra kerülnek: „Zengőzöld gyönyörű pázsit. Önfeledten csokolóztunk, hemperegtünk boldogan, amikor Bonbonika, zaj hallatán, hirtelen felállt. Négy tagbaszakadt férfi sétált a domb alatt, gyere, mondta, meneküljünk, de ki elől, kérdeztem, nem is erre jönnek, de igen, mondta révézetesen, és szaladni kezdett. Egyiküknél másfél méteres furkósbot, fürgeségemnek köszönhetően szabadultam meg tőle nagy nehezen.” (187.). Ennél is nehezebb szabadulni a tiszta szerelmét bemocskoló, Bonbonicára vetemedett kéjvágyától: „Remegek, meg tudnám enni. Kitartóan próbálkozom, nagyon szépen, érzéken, aztán már-már rámenősen, sőt, egyre rámenősebben, durván? Aljasul? Ó, nem, nem. Férfiasabban? Igen, igen, de eredmény semmi, semmi. Elnézést kérek, esdeklek, szégyellem magam, nem, nem, nem megy. Mit ígértem?! Szeme könnyes, felcsokolom. Nem sós, édes. Megsajnálom, szívem szívébe lüktetem, pu-dup, pu-dup! Menyasszonyi ruháról suttog, lungá-lungá (hosszú-hosszú) repülő, fehér, nagyon fehér slájerről, fátyolról, amit nyoszolyólányok fognak, többen is, szépen sorjában. Igen, persze hogy megesküdött. Stiu, stiu... (Tudom, tudom...) A Jóistennek esküdött meg, hogy hajadonként megy férjhez, igen, stiu, mert a becsülete, a tisztessége mindenen fölötti, inkább meghal, keresztet vet, hiszek neki, az ígéretét, a mély hitét nem szegi meg, semmi áron, soha, soha...” (203.). Még a tüzelő Fürgé kutya visszataszító eksztázisát is bevonja a szemléltetésbe. „Tárulj, Szezám, de nem ez a varázsszó, keresgélem, kitartóan keresgélem.” (205.). Ám a szűzies menyasszonyjelölt a szentségbe menekül. „Amikor a karimás tetejű Lófasz-követ mutatom, magyarázom a név eredetét a szikla formájára utalva – még több keresztet vet, óbégat.” (199.). A korabeli petting tűzpróbáin átesve keserédes szájjal ébred gyarlóságára az ifjú: „...önmagamon csodálkoztam, hogy a vele való viszonyomban miért kerekedett ilyen fölénybe a testi szerelem iránti vágy. Az állati gerjedelem. Ördögi kék.” (217.). No de, hova is panaszkodnánk, amikor még a Szent Szűz közelében is testi kísértés nyuvasztja a túl-érett férfit: „Elborzadva észleltem, hogy a buja gondolatok akaratom ellenére, sátánosan mire sarkallnak: vetkőztetni kezdtem a szenteket, most már, mintha isteni parancsra. Ugyanaz a mély madáchi hang luciferes tartalommal? Atyavilág! És kifutottam a templomból.” (315.).

6. Héhel a sehonnai zsamikus. Jóskától hallottam először azt a magyar szót, hogy „csencsó”. Tetszenek tudni, mit jelent? Fenyőtobozt – Gyergyó földjén, meg – feltehetőleg – Kínában. Ott a Nagyfalon át, gondolom én, a hunoktól csenték. Ám a Csingerájban még külön is akad. Meg se kell magyarázni. Aszondja hogy: „jobbán puhára h é h e l t bárányfelhő...” (325.). Máshol akárha szaftos káromkodásként hat egy emberi jellemzés: „Igazi férfi ő a talpán, nem pedig egy sehonnai zsamikus, fataró, bak pápe-láptye...” (312.). Eleddig is ízlelgethettük az indiános-cigányos-székelyes beszélő neveket. Íme még egy csokorra való: „Azelőtt én is csúfoltam őt a barátaimmal, Lázár Lázárevics Kálomin kívül, Kukuri Szabó Gézával, Biszijog Paprika Jancsúval, Esztihalmági Ostoros Lajcsóval, Égbetrappoló Sunyúval, Purc Báлинд Lackóval, Alszezi Huszár Babóval, Kujtorgó Barabással, a pakulár Guci Niku Viktorral és másokkal.” (33.). Bonyodalmasabb totemisztikus megfigyelés-jelek meg népi mondások jegyzik „Tata nagyapám” repertoárját: „Furcsa zajra lettünk figyelmesek, a tásas irányából, eger lenne? Érezné a macska, a kályha alatt dorombol. Társalognak az edények, mondta az öreg.” Lennebb faggató unokáját inti mérsékletre: „Ne furdaljon ennyire a kíváncsiság, mert hamar megunnak a fehérnepek.” (235.). De a megemberesedett unoka se megy a szomszédba egy-egy hasonlíthatatlan hasonlatért: „A Mennybil a’ angyal is itt van, cérnavekony hangja hasít, mint a kapcának való gyolcs anyagot, ollózás helyett édesanyám.” (84.). Nem semmi, ugye, több mint fél évszázadon túlról így lekottázva! De nálam a pálmát, a csúcsot a révész viszi, aki valóságos kis hepeninget cserdít: „Krákog, szipákol, köpköd, herákol, földre fújja ki az orrát. Magyarázza, hogy ő nem vágja zsebre a taknyát, mint az urak, akik a házba szarnak.” (66.). Sajátos szempontú mélyanalízise, kultúrakritikája ez a nyugat-európai neokomformizmusnak!

7. Csurkulya integető világfája. Nemhiába az Ady-atyafiság! Sorjáznak az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* alító babonás szokások, előjelek és istencsapások, szarkasztikus népi csattanókkal: „Csóstól jöttek a bajok, két gyermek fulladt a vízbe, egy szerelmi csalódott lány marószódát ivott, két helybéli vasutas közül a fiatalabbik, tolatáskor a vonat ütközői közt lelte halálát, vadászati baleset torkollott végzetes tragédiába. Magyardellő legjobb fejőstehene a Csókás-patak szakadékába zuhant, a megvadult falu bikája halálra öklelt egy idegen járókelőt, Alszezi Szikra Pistut pedig úgy ülepen döfte egy tüzelő berbécs, hogy a kórházban ért földet. A legbüszkébb lányt felcsinálták, bitangot szült, és a gyermek apa nélkül maradt. A jóképű széltoló úgy letagadta, fél vagyont érő summáért – egy tehetős zsamikus (fiúkat is szerető), a tulajdonképpen hamis tanú fizette le bosszúból, akit a megszegyenült kétszer is kikoszorozott – mintha ott se lett volna. A falu viccmestere eme szomorú tények után újabb hírrel szolgált: Martavaló Júlánénnek, a Nagy Berek alján, a hunyajig érő lósózsnyás közt, kiszakadt a friss-zöld útilapu a kezébe, amikő a seggét törölte.” (124.). Természetszerűleg lépnek elő a könyv lapjairól – ötven év távlatából – a feledhetetlen sorsképletű természetien furcsa alakok. A Szerző jól érzékelhetően újratereztő-feltámasztó íromágiát gyakorol. „Az első kanyar után, a töltés szegélyezte kertek alatt, a Csapó-gátnál fordultam vissza, ahol az állatok nyelvén beszélő, varázserővel bíró jó öreg Záhingú szokott horgászni.

Engem is ő tanított meg csupasz kézzel halat fogni a forró déli órákban – a katlanys helyeken, amikor pihentek, aludtak a márnák, a balindok, a paducok... Rákászni is el-elmentem vele. Egy karéj kenyérért, darab szalonnáért sok mindent tanulhattam tőle. Cigány Cukára is ő hívta fel a figyelmem. Fájén süldőjány, má' begyes, súgta harcsászás közben és fél szemével kacsintott – a másokra vak volt: szürkéssárgás tályog nőtt rá, ezt mindig lecsukta, amikor találkozott valakivel, me' nagyon csúfságas, mondogatta. Vízi embernek neveztük. A Maros martján lakott, inkább lyukban, mint barlangban. Mikor nem fogott halat, rákot – martifecsketojást és békát evett. A sózott békacubákat csak amúgy táncoltak a markában, s még a nyelvén is szökdöstek, rángatóztak. Ennek okát csak nekem árulta el." (30.). Számos olyan erkölcsi paradigma dívik, melyeket nem foglal kódexbe semmiféle törvény, kríz – de eleven megtartó ereje a közösségnek. Még ha sarkosan ellentmondható is az igazság. Én például személyesen DeJó elbeszéléseiből tanultam meg, mily ronda emberfaló szörnyeteg az irigység. Pusztán szokásból ejtve: 'irigyellek'. Tata-nagyapa rögtön lecsapott: „Aki nála ezt a szájára vette, első figyelmeztetés után rögtön kizavarta a portájáról, mondván, hogy ' a mi családunk ezt a szót nem ismeri, és meg se akarja ismerni, hogy az ördög meg ne jelenjen a falon...'" (303.). A *Száz év magányból* sem rína ki az egyszerű falu-szerető totemfás Csurkulya. Megérdemli, hosszan idézzük: (felesége) „várta, hogy hátraforduljon az ő hites ura, de Csurkulya nyaka nem galambnyak, még a falura se nézett vissza, csak a temető-sarki, karcsú-magas, integető jegenyére kapaszkodott fel újra méla tekintete. Magyardellő legmagasabb fájára. Ez a fa persze nemcsak neki, hanem minden elmenőnek hűségesen integetett rezgő leveleivel e huzatos helyen, és minden visszatérő ezt az integető jegenyét látta meg a faluban elsőként, hozzá képest a golyósebhelyes, béke-fehér torony csak másodlagos szerepet játszott. Istentől távolabb lévén. Nem a legszerencsésebb dolog ez, nem ám, morfondírozott Csurkulya, hisz emiatt a falut nem toronyíránt kell megközelíteni, az általában mindenütt jól ismert mondás szerint, hanem jegenyefa iránt. Érdekes, ez eddig meg se fordult az eszében, csak most, épp most, amikor életében először nem dolgozni, nem szemlélni megy e terménynövesztő, ezúttal sínylesztő mezőre, hanem imádkozni. Ezt a jegenyét kimondatlanul is a saját fájának érezte, holott az egyházé volt, de csak ő gondoskodott róla, tavaszonként úgy metszette meg, mint a gyümölcsfákat, úgy pátyolta, olyan ügyiben tisztogatta. Ténykedését eleinte furcsállták az emberek, furcsállták, hogy miért e nagy gondoskodás, miért ez a gyermekszerű ragaszkodás, féltés. Csurkulya erre azt válaszolta, azért, mert ez integető fa, elmenőnek, visszatérőnek egyaránt integet: mint szülő a gyermekének, úgy, ahogy a nóta mondja, olyan szépen, hűségesen. Így aztán minden elmenőnek és visszatérőnek, amikor e fára néz akarva-akaratlan, Csurkulya jut eszébe. Amikor ezt neki tudomására hozták, olyan kimondhatatlan melegség, örömteli érzés árasztotta el szíve tájékát, hogy a szeme szinte-szinte bepárásodjon. Nos, ez járt az eszében, amikor odament a jegenyefához, kalapot emelve köszönt neki, szóba elegyedett vele, megsimogatta-babusgatta a törzsét, letépte róla az élősködő növényzetet, a rákapaszkodó kanóc-száraz indákat, eltávolította alóla a halott ágakat, töviseket, úgymond: tisztába tette, mint jó szülőszerető gyermek a tehetetlen-beteg édesapját, édesanyját szokta." (100–102.). Csak

ilyen ragaszkodásból fakadhat halálos mártír-hűség. Ugyanis a nagy aszály idején Csurkulya ténylegesen halálra imádkozza és bűjtöli magát – a faluért: „Csurkulya, Csurkulya – sápitózik otthon az asszony csirkepaprikás mártogatása közben, míg hitese ura a puliszkabúzás közepén áll, ül, fekszik, térdel – étlen-szomjan. Étlen-szomjan. Árnyékba mehetne, hajításnyira innen az akácos, de ő még azért se! Állva a Marosra látni. És ez a látvány a szomját most még jobban fokozza, de ő szenvedni akar... – hatodnapján estefelé imádkozta ki a lelkét az esőért étlen-szomjan sztrájkoló öreg Csurkulya, állítólag agyvérzés áldozata lett. Hetedik nap – akárcsak a Jóisten – megpihent, mondták egyesek. Száraz-sztrájkosan halt meg. A falu okos bolondja, Venczédi Pingós Dódi Romándellőről jövet bukkant rá. Csurgott róla a veríték, amikor meglátta. A stigmákat. Felszisszenvén – még folyt a vére.” (104.,110.).

*

A ház központi fóruma, szent fókusz a pince: „A hordó melletti dagasztótekenőben taligakerék nagyságú házikenyér. Fehér szöttes abrosz rajta. A dúcot – nincs urizálás – törni kell, pedig a talpas hordón só és szalonna mellett bicsak is van. A pince tapasztós földjén vereshagyma. Mi kell még?! Idő. Mert az itt se áll meg, vagyis: ‘a világ legrémisztőbb eleme’. Csak másként hat az érzékekre. A pincében talán kevésbé.” (270.). Lám csak, megállítja az időt, örökkévalóságot nyújt. Ám ennek is szokása, rendje van. Nem csak úgy hübelebalázs-módra részegeskedni nyakló nélkül, évszámra. Sem pedig absztinensen gunnyasztani a sutban! Fele-fele arányban, testvériesen megosztva: „A harangozó a toronyból az öreg Doxa intését leste, pisolyogva, amikor fix délidőben rázendített. A fehér szöttes abroszokkal leterített asztalokat a felső udvari kút mély lombú akácfái alá helyezték. Tyúkhúsleves párája aranylott a tisztára gereblyélt, búzavirág-kéklőn tarlós ég felé. Volt, aki frissen hozott kútvízzel mosta le a port, a pelyvát, mások, a fiatalabbak a Marosban fürödtek magukat tisztára. Mindössze öt-hét méterre folyt a kertkaputól a Maros. Ez idő alatt a két testvér mással foglalatoskodott. A szénaszínben a finom, száraz sarjú alól háromvedres, borral teli hordót varázsoltak-hámoztak elő, és döntötték a fősztal kellős közepére, nagy csodálkozások közepette, de! Senki nem verte csapra. Nem, mert mindenki a hatást várta... Az öreg Doxa megjelenését, aki még mindig ott babrált a traktor ékszíjával, mikor aztán elég feszesre spannolta, jóformán föl sem ért, és a középső fia már elkezdte a mondókát, hogy hát ezt a hordó bort a bátyámmal spóroltuk meg, dugtuk el a szénába, hogy most csépléskor magának és a kalákásoknak egyaránt meglepetést szerezzünk. Örömet. Verje csapra, édesapám! Na csak ennyi kellett a vén Doxának, mint valami gyilkosra, úgy nézett a szabályszegők szemébe, aztán hosszú hallgatás után hirtelen megfordult, s miután a fészerből kihozta a szekercét, ott, mindenki szeme láttára, felaprította a hordót. Csapra verte... A fénycsurrantó színű bor mind egy cseppig elfolyt, hátra a majorság közé. Libák fürödtek benne. Egy korty, nem sok, de ennyit se mert megmenteni belőle senki. Csak nézték és nyelték a nyálukat. Ebéd előtt. Tudtam, hogy ez lesz belőle, sóhajtotta Doxa cimborája. Az íratlan törvényt már egypár helyen megszegették a faluban, Doxa portáján azonban nem volt pardon, az ilyen és ehhez hasonló régi szokások megtartásához úgy ragaszkodott, akárcsak a

földjéhez. Ugyanis Magyardellőn még akkoriban, tavasztól késő ősziig – köztudottan – egy korty szeszes italt sem ittak. A mezei munkák kezdetétől a végéig. Ezt a szokást barázda-törvénynek hívták. Télen viszont, tavaszig a férfiak java része ki se józanodott. Reggeltől estig, estétől reggelig boroztak, mulattak, kártyáztak. Zeneszóra. Mondhatni, éjjel-nappal, megállás nélkül húzta a banda.” (20–21.). A bor az olyan szentség, hogy nem lehet vele játszani. Jobban mondva: csak játszani lehet! A gyászmenet is a pincében kezd. Legalábbis az emberesebbje! „A rövidítőn úgyis utolérjük őket, mondja édesapád, amikor az első pohár bort át akarja nyújtani a rangidósnek, de ő visszautasítja. Ezen jobban csodálkoztok, mint nemrég a saját pincéjében tanúsított önmegtartóztatásán. Nem tudjátok, hogy mért nem iszik. Sosem volt beteg. Most sem. Életében egyetlen pirulát se vett be. Injekciót sem kapott. Mert nem engedte, hogy a bőrét kilyuggassák. Még a kötelező oltásokat is megtagadta. Inkább fizette a büntetést... Ma színjózan akarok lenni, mondja nagy későre. Majd a temetés után kipótolom, ecsém. De addig egy gyűszűnyit se.” (275.). De aztán a cinteremben megoldódik a rejtély: fogadalmat, szent hivatást teljesít – borral és bortalanul – a rangidós prímás: „Az utolsó huszárverbunkos a temetőben az egyik üveg borral Táti nagyapád jeltelen sírját locsolja... Te aztán tényleg megérdemled. Igyál, Gyárfás Mihók! Igyál! Ahányszor a temetőbe jövök, fordul felétek, mindig locsolok a sírjára bort. Mert annak idején így egyeztünk meg. Fogadtunk. És ő nyert... Egyszer felejtettem el, és olyan lelkiismeret-furdalásom lett, hogy egy álló esztendeig erről álmodtam. Pedig másnap korán reggel vittem az adósságot, de álmomban azt mondta, hogy már késő, Jóska. Késő! És egy évig ezt hajtogatta.” (275–276.). Borzongató, fenséges! S ez a hagyomány nem kell a mának?

*

Ebben az élő-összetartó faluközösségben aztán kidudorodnak a hibák, púpok. Doxa, a máskor példás, például hirtelen bajkeverőként nyilvánul meg. Kapálni akar, felesége meszeléshez készül: „Halk szóval bár, de addig-addig feszítette azt a bizonyos húrt, mígnem az öreg Doxa – máskor is tett ilyent, ehhez hasonlót – fogta a mézslével teli vedret, és a ganédombra hajította. Most már mehetünk, reccsentette bajusztöből. És mentek is. Nem volt mese.” (16.). Nem egyedi a csúfos eset: „Tavaly télen, szent karácsony első napján, az ünnepi, forró aranygaluska-levesel gyűlt meg a baja. Elégette a száját. – Mé ilyen forró ez a leves, te asszony?! – Nem forró az. Tűzön főtt, hideg legyen?!... Nem forró? – mennydörögte, aztán úgy ültében kinyitotta az ablakot, és visszszakézból, tányérostól-mindenestől kidobta az ünnepi levest a hóba. Hűlni. Egy mukk sem volt.” (16.). Szent Ferenc a pénzt az ördög ganéjának titulálta, s a kései ferencesek hozzá se érhetek. Ezt az üdvözítő szokásrendet Doxa zsigerileg gyakorolja, gyerekeivel szemben is személyválogatás-mentesen. Csak az az ügy bibéje, hogy eközben feltámadás-biztos betonmauzóleumot síból a jobb sorsra érdemes bankókból. Kiütözik ám áldásos erény sűrűjéből a végzetes bűn büрке! „Már megszokhattad volna, hogy én pénzt senkinek se adok – ropogtatta szavait a bajsza alatt. A miértekre nemigen válaszolt. Esetleg csak annyit, hogy ő földműves gazda, és nem kereskedő. Nem spekuláns. Nem pénzkupec. – Váltsd lejre a búzáat, amit neked adok. Ez az igazi érték, nem a

pénz. A búza életszagú – szippantott bele a maroknyi kenyérnek valóba. – Szemet-lelket gyönyörködtető. Tüdőt tágító. A pénz bűdös. Halott szagú. Senkit nem szennyeznek be vele, csak ha muszáj, nagy ritkán, amikor vásárolok, vagy búzáat adok el, ha kell a lej valamire, ebben a pénzéhes világban. A búzamezők sárga fénye mennyivel, de mennyivel szebb, elevenebb, mint teszem én azt az arany halott sárga, rideg színe – hunyta le félig a szemét ciccentve. – A nagy fiadnak sem adsz pénzt – lépett hozzá Dengelengi Finánc Jenci. Ezért nem rajonganak érted. Költőpénz csak kellene nekik, hiszen már pernahajderek. – Pénz, pénz! Én vagyok az apjuk vagy a pénzem? Minden az övéké lesz. Hát nem nekik spórolok? Semmit se viszek a sírba. – Semmit se viszek a sírba, ismételve magában egyre gyakrabban. És ezen a tavaszon csináltatta meg, jó drágán, a családi sírboltot. Az öröklakást. Nem is sír ez, majdnem kriptá. Túlvilági palota. Úgy számolt, hogy a szüleit is áttemetteti ide. Magának pedig koporsót rendelt, mert most ez volt a módi a többholdasok körében. – Miért kell neked koporsó időnap előtt, te ember? – csóváltatta ősz koronás, szelíd fejét a madonnaarcú Doxáné, amikor a koporsót hazaszállították. – Hogy megszeressem, hogy idejében megszokhassam. Így van ez rendjén, mert ha minden igaz, még én is meghalok egyszer.” (18.). Nem csoda hát, hogy halála után az ilyen konok jóságos-engesztelhetetlen-berozsdásodott halandó a gyász mellett megkönnyebbülést vált ki. Fiaiból főként! „Akiknél jól látszott a bánat mélysége, de e mélység satírozott napsütötte széleinél valamilyen bujkáló elégtétel, korai beletörődés, örömféleség vagy kárörömnél is mondható árnyalat húzódott, ami annyit jelent: kár, hogy elment az öreg, de így legalább megszabadultunk tőle. Valami ilyesmire gondolhattak, amikor viszont egymásra néztek, a mellük mégis rázkódni kezdett a gyász égi ütemére.” (26. – Remek jellemrajz, nemde? S – Hekubára – akad belőle bőven!)

*

„Tata nagyapám” sorsában egy az egyben ismétlődik meg Móra Ének a búzamezőkről háborús históriája: „Két naplója volt az öregnek, csak hogy! Amit a fogságban írt, azt Mama nagyanyám elégette, hogy a világ szeme ne hogy egyszer is megakadjon rajta, mert ebben voltak az igazi titkok, amit Tata nagyapám hiába dugdosott, a 'szoknyás csendő' jó szimattal rátalált. Tartalmának egy részét szerencsére, a napló megtalálása előtt elmondta, beismerte, hisz 'az életem függött ettől'. És az egészet úgy állította be, hogy a viszonya Kátyinkával muszájból alakult ki, merthogy a lány bolondult 'belém', és nem fordítva. A gazda akarata szerint, hisz nagyon megkedvelte az 'Átilá' hun legényt, főleg miután megtudta, hogy milyen nagyszerűen számol. A sok földje, hatalmas birtoka mellett üzlete is volt a gazdinak. Később derült ki, hogy a félcigány, fényes szemű orosz Kátyinká 'az öreg gazdám bitangja'. A fogoly-szolga eleinte a mezei munka után, esténként a ládákat rakosgatta a raktárban, takarított, mosogatott. Minden kulimunkát ő végzett. Egy ilyen alkalommal a ládák, üvegek között, a poros földön, összegyűrt papírpénzt talált, az akkori legnagyobb értékű orosz pénzt, odaadta a gazdinak, mondván, hogy hol találta. A muszka-gazda nem szólt semmit, elvette, és cserében egy nagy kulcsosomót nyomott a markába, s azt mondta, mától kezdve rád bízom az üzletet, te vagy a főnök. Így lettem a fogságban úriember, mesélte Tata nagyapám. Csak az eladással, áru-

beszerzéssel, könyveléssel foglalkoztam, három muzsik alkalmazottam volt, később már négy, mindent ők cipeltek, ők takarítottak, mosogattak, vagyis én parancsoltam nekik. Ment is az üzlet, mint a karikacsapás.” (261.). Mintha csak ez lenne Móra alapesete a ‘címezett ismeretlen’ visszaküldött levelekkel, a ‘Proli Prof’ verdiktjével: „a haza ügye előbbre való a nemi enyelgésnél” (263.). Halála előtt az öreget meglátogatja a Jóisten: „Tegnap este a Jóistennel álmodtam, igen, nagy fehér szakálla volt, napfény-szakálla, mint a napimádó őseinknek, ott lebegett felettem, és azt mondta, erősen vastag hangon mondta, jól tetted, Jóska, hogy senkit sem löttél le, jól tetted. Én mondom neked, hogy jól tetted. Ezt mondta. És mint a gardany (nagybőgő), úgy szólt a hangja (mikor e sorokat írtam, A hang világnapja volt!), úgy biza, olyan mélyen, mintha énekelte volna, a basszusnál is mélyebben zengett. Most is hallom. Te nem hallod? Ha mindezt nem mondom el neked, hősként halnék meg, igen, de nem visz rá a lelkiismeret, a hitem, hogy ezt a titkot, a legnagyobbat, a sírba vigyem. Szorította a kezemet. Mindent rád bízok, nagy pecér unokám, ha írástudó leszel, márpedig az leszel, mert én megálmodtam, tégy vele, amit akarsz, de csak akkor, érted? – ahogy megegyeztünk.” (266.). A parampara, a szent szukceszzió így örökítődik át tatárol unokára, a legnagyobb titokkal a tarsolyban. Mert-hogy egyvalakit mégiscsak megölt az öreg – legalábbis a történelem feledékenységével, hanyagságával, gyávaságával. Aki a sztyeppén hasztalan kiáltott apa után! „Nem Kátyinka írta... nem női írás volt, nem. Hát akkor ki írta, Tata nagyapám? Nem válaszolt, csuklani kezdett, elakadt a szava, és már nem is tudta továbbmondani. Könnyes lett a szeme, és a hosszan tartó csuklás után köhögni kezdett, mélyen a tüdejéből, krákogva, sehogy sem akart felszakadni a flegma, vizet adtam neki, de a köhögési roham mindegyre megismétlődött, olyannyira, hogy teljesen kifárasztotta. Homlokára hideg verejték csapódott ki, letöröltem. Újból megfogta a kezem, szorította, egyre jobban és jobban, szeme üvegesnek tetszett, párnára csurgott a könnye. A ház hirtelen benépesedett, de még annyit nagy nehezen kinyögött, hogy majd holnap, holnap... Jóval később, a látogatók duruzsolási közepette azt vettük ki a beszédéből, ültessük fel, mert ő éhes. Mit ennél, Jóska lelkem? – kérdezte Mama nagyanyám. Forró csirkepaprikást kívánt, Szibéria óta mindent tűzforrón evett, reggel, délben, este. Nyáron még a früstököt is. Otthon akkor nem volt csürkemártás, az unokaöccse viszont, Kicsi Kulák Ferenc szólt, hogy ők azt vacsoráztak, és hogy nekik még van belőle. Én hoztam el, s a kicsi, csonkafülű vaslábásban a tűzforró mártást, csámcsogva, jóízűen mind megette, kimártotta, kinyalta, és! Másnap, napfelszentültekor – meghalt.” (267.). Ki egyszer írni kezd, a világ gondját veszi a nyakába!

8. Önmagát elásó sírásó. Tódulnak elő a falu árnyoldalai. Románia piro-mániás hajlamai. Védekeznek a magyarok. „Isznak. Hadd legyen a könnynek elég nyersanyaga.” (343.). Ha nem sikerül keserű mámorba menekülni, jöhet a kényszerű kollektív üdvrivalgás. „És ebben a nagy üdvrivalgásos eksztázisban mi, magyarok valahogy nagyon idegeneknek éreztük magunkat, csak a látszat kedvéért tátottuk ki ütemesen a szánkat, hang nélkül kiabáltunk, és úgy tapsoltunk, hogy amikor a kezünk összeért, egyáltalán nem csattant. A lendület utáni szándékos fék miatt. A tömeg viszont önkívületben volt. A vegyipar fellegvárá-

nak nevezte a várost a nagyvezér, ezt hallva tombolt a tömeg. Hisztérikusan éljenzett, skandált mindenki, Bonbonikát is beleértve, és amikor mellé sodródtam, valamiféle különleges gombóccal a torkomban, de én is kiabáltam...” (192.). Felhánytorognak a méltánytalanságok, a megkínzott Néma Gyagya Lindustól („akit jól megmocskolt a háború”, 35.) egészen a marosi halászközig, akiket tönkretett „a nejlonzoknisodó szocializmus egyik vívmányaként: a marosvásárhelyi műtrágyakombinát ipari szennyleve” (56.). De nem kell ahhoz vis maior, természeti katasztrófa, hogy kínozni lehessen a magyar rabszolgát. A tézsesítés például így zajlott a szocialista realizmus jegyében: „az engedetlen gazda bal középső ujjára hurkot vetettek, áthúzták a nyitott ajtó közötti résen és rácsukták, szépen, lassan, fokozatosan, amíg szabad kezével alá nem írta a belépő nyilatkozatot.” (147–8.). Ám a Szerző édesapját merő huncutságból fél év börtönre ítélték (150.). Van, aki a Marosba veti magát (154.). Évadja, divatja kél az öngyilkosságoknak: „Kulipintyós Krizanténia családján csattant a sor. Kegyetlenül. Egpár kivétellel szintén önkezükkkel végeztek magukkal, ‘csak úgy’, ami annyit jelentett, hogy nyomósabb ok nélkül, mintha ezé’ jüttek vóna a világra’.” (311.). De a legkacifántosabb halálnemet mégis a sírásó abszolválta: „A hajdani téglavető, Téglás Subák Feribá volt, és egyben gödörös-sírásó is, aki Magyardellő megrökönnyödésére élve ásta el önmagát, függőlegesen, mert! Nem szerette volna azt, hogy ő temesse el az egyre fogyatkozófélben leledző falut.” (60. – Régebbi novelláskötetében már részletetett bennünket eme önelásás mesterfogásaiban a szíves Szerző.)

9. Gyertek haza! Időről időre hazatér a Szerző Magyardellőre. Keseregve szögezi le: fogy a magyar: „Nemzeni kellene talán, na de kik?” (295.) – dörmögi magában. A könyv végső fertálya csupa öngyötrő számvetés – kiütkeresés: „A lakosok fele már idegen, román és cigány, finom vegyes. Halnak ki a magyarok. Egy részük elmenekült. Akik itthon maradtak, a föld alá menekülnek. Az ugyancsak magyar, fejlődő, szaporodó Búzásbesenyő mért nem kiáltotta, hogy: meneküljtek a faluból, meneküljtek...” (320.). Igen ám, de hát ön maga is elhagyta a falut, sőt az országot. (Igaz, teszem hozzá, hogy két felserdült fia Magyarországon lehessen többszörös országos bajnok pingpongban!) „Mi lett volna belőlem, ha nem hagyom itt Magyardellőt, ha nem tanulok, ha nem lettem volna ‘írástudó’. ‘Meneküljtek a faluból... jaj-jaj, meneküljtek...’ Harangoznak fülemben a szavak, félrevert harangok visszhangja. Időnként ‘immáron’ fordítva: Gyer-tek ha-za! Gyer-tek ha-za! Talán ezért zúg hosszú évek óta a fülem. Nem lehet gyógyítani, mondják az orvosok.” (321.). Álomsorozatban pereg le a megrendült író előtt népe tragédiája: „Korszerű tárgyalóteremben vagyok. Közepében akasztófa. Hangosbemondó üvölt. Szűz volt ez a falu, szűz, és kurvát csináltak belőle, kollektív kurvát... Pirandát. Cigány pirandát. Mindenkiből. A nagy szovjetesek...” (324.). A helyben maradt „Vastaliga” találja meg az ‘elkurvult’ Magyardellő új titulását: „Európadellő” (344.). Ha ugyan lesz még akkor Európa!

*

De hát hogyan jutottunk idáig? Hogyan gyengült vérszegénnyé, önröhögővé nemzettudatunk? „Jusson eszedbe, hogy nem díszmagyarban, hanem

földhözragadt székely népviseletben voltál épp Kecskeméten, ahol rád kiáltott a 'nyugatikocsi-tulaj', hogy 'minek magyarkodsz, te székely...', és ezután a pénisz szót olyan obszcén hasonlat előzte meg, amit nem is lehet körülírni – kulturáltan. Útkereszteződésben, a piros lámpa előtt ugrottál ki a Trabantból, hosszú, nehéz kormányzárral a kezében, Trabant és kormányzár, jó, mi?! A nyugati kocsi pedig sipirc! – át a piroson. És te ott álltál, mint... fasz (hogy festene itt, pénisznek írva?) a lakodalomban. Széles karimájú (nem pörge) kalapodat lekapta fejedről a szél, a nemzeti szél, Magyarországon, mert akkor épp nemzeti kormány volt hatalmon – Kecskeméten is... feloldozás végett: egyik szemtanú barátod kinyomozta, hogy nem kecskeméti volt az illető. Mégis! Mi jut eszedbe erről, na, mi?! 'Nincs megalázóbb látvány a kalapja után szaladó férfinál.'" (303–4.). Fejétől búzlik a hal, tartja a közmondás. És bizony történelmünkben csak-csak felütötték fejüket bitang-hazaáruló „gyurcsányok”. Akik gondoskodtak róla, hogy viszálykodó, torzsalkodó legyen a magyar. A helyben maradó „Vastaliga” csaknem belepusztult az utolsó nagy nemzetárulásba: „Az a bizonyos december 5-ei svung majdnem őt is elseper-te. Az 'asszany' ebbe halt bele. Ebbe, biza. Kinek kaparsz, Vastaliga, kinek? – szegezik a kérdést horpaszodó, lecsurdászott izmú mellének. És hiába mondja a fia, édesapám, édesapám, hagyja a csurdé nyavájába a földeket, há hiányzik ez magának? A ráksúj ott egye meg őket. Eltartom én magát, drága édesapám, el én aztán. Ne dolgozzon egy lépést se, csak pipázzon, ha jólesik, és olvasson, mert olvasni mindig is szeretett, vagy sétáljon, ha ehhez szottyán kedve. Érezze jól magát. Élvezze az életet. De hiába mindez. Az öreg Vastaliga sem enged a negyvennyolcból!” (335.). A Szerzőt díjnyertes franciaországi énekes-prímási turnéján kísérti halálra az öntépfő meneküléspanik: „A csalogató falunótája szerint, melyet, mintha elvarázsolt kórusban énekeltek volna, hogy hát!: Magyardellő nem jó helyen van, mert a Maros körülötte van, és egy-két szakasz után már nagyon összezavarodva kerestem őket. Aztán már-már önmagamat. Lankadatlanul. 'Meneküljetek a faluból... jaj-jaj... meneküljetek... még az országból is...' Véltem hallani annyi idő után most újra és újra. Szüntelen. Hol is vagyok? Hol, hol? Hát, a Duna-parton vagyok. Itt visszhangzik, túl visszhangzik, egyre csak visszhangzik – az énekkel együtt a menekülési szöveg, egyre erősebben, úgy, hogy ténylegesen zeng bele minden, de minden, és mégse találom a falumbelieket, mégse... Tükröződik a Duna.” (313.). Egyre több otthon a temetés, csak temetés. A tiszteletes még a tárgyaktól, a kollektivizálásból megmenekült járomtól is búcsúztatja az elhunytat. Mert minden drága itt, megbecsülendő (273.). S míg nyaranta Szent Királyunkat ünnepeljük világszerte, a hazateremtőt, zúg a magyar fülben: „Hol van az a haza, hol? Na jó, na. Ej, haj, Magyarország, drága Magyarország! Hol vagytok, székelyek, Erdélyt bíztam rátok, s azt is, mondjam, ne mondjam, hogy elbasztátok...” (226.).

*

Pedig nem így indult. Hősiesebben, daliásabban – delelősebben: „Az éjfél utáni Nyáráshoz érve a pitymallat-várandós ég alatt, de még a tisztára mosott hold-kapcsás fényben falunk eredetmondája került terítékre, a párálló Maros ezüstös lebegésű csillaglásában. Az 1344-ből datálódó, tizenharmadik ne-

vét viselő Magyardellőt – édesapám elmondása szerint is – a mondaként Del vezér alapította, Kere vezér pedig Kerelőt, a mostani Kerelőszentpált. Ennek szomszédságában, a Maros bal partján van még egy Kerelő (Chirileu), mely hajdanában ugyancsak szintiszta magyar volt, most már szintiszta román – a befogadott cigányzenész családokkal egyetemben... Nos, a két vezér nyilat húzott itt, a Nyárasnál, ahol legsekélyebb a folyó, derékig sem ér a sodrásban. Mindkettőjük szemét a két legszebb szóke sellő kötötte be és egyszerre, vezényszóra forgatták őket jobbra, balra, összevissza szédítették. Megadott jelre, nem egyszerre lőtték, surrogatták a nyílveendőket – oldalvást felfelé. – Most Del ló! Így lett Delló. – Most Kere ló! Kerelő..." (59.). A folytatás sem hervasztó, noha iszonyú tréfába torkollik. Az Erdély függetlenségéért vívott csatában, „ahol a győztes Báthory Gáspár közlegény-foglyait itt sorakoztatta fel a kastély udvarán, melynek közepére, veretes pipájával mutatja a helyet, egy fadongás fejővederszerű dézsát állíttatott, keményen rögzített emelvényeire... A parancs úgy szólt, folytatja a volt intéző, hogy akiknek a fél füle nem kerül a dézsába: miután megtelik, az épen maradt kétfülűeket, itt helyben felnégyelik. Sokan voltak, két dézsa is megtelt volna. A lefegyverzett foglyok vágóeszközök hiányában egymás hallószerveit rágták, szakították le – bajtársiasan. A tromf viszont ezután következett: A nagyságos fejedelem nem várta ki, hogy megteljen a dézsa. Fülest, fél fületlent egyaránt szélnek eresztett..." (71–72.). Ezzel szemben ma, a XX. században, a csingerájós muzsika-házban, ahol még a rumány milicisták is táncra perdülnek, még a Himnuszunkat is dobra verik, azaz: „Jésszusom, hát tényleg, tényleg kurva Munyú, a Himnuszt húzza, verbunk és csárdás ütemre, aztán csingeráj, és román forgató ütemre, a magyar Himnuszt. S né, a románok, hogy járnak! Nem is tudják, persze hogy nem, há-há-há! Mit háhá-zol, hát nem ők nyertek? Most is ők nyertek. Már a Himnusz se a miénk... És a Székely himnusz sem. Mit beszélsz, te hülye, ami bennünk van, a szívünkben, azt soha el nem vehetik. Soha. Érted?” (155.).

*

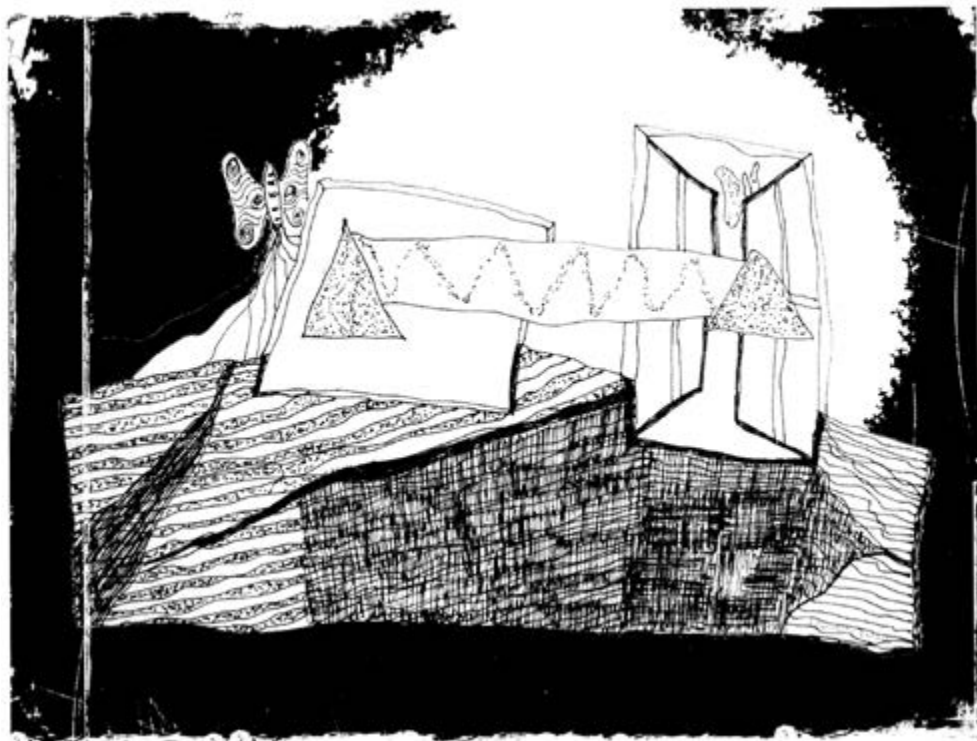
A legnagyobb baj az, hogy már senkinek se kell a föld, a drága Anyaföld, Szülőföld! (347.). „A szántókat is többnyire idegen nevű 'cimborák' vásárolják föl. Nem egyszerre, apránként. Hadd essen az áruk, holott mindenki azzal kecsegteti magát, hogy növekedni fog az Unióban.” (351.). A Szerző, mint jófajta tézisregényben, könyve *bötűjében* a hazahú Vastaligával összegzi az igazságot. Reflektálva, visszatekintve villantja vissza felénk a megmaradt résnyi reménységet: „Aztán nyakába vette a falut, győzködte az özvegyasszonyokat, hogy ne adják el a földeket, de nagy részük azzal fizette ki, hogy vásárolja meg ő maga – hogy ne kerüljenek idegen kézbe. Kinek vásároljam meg, kinek? Hát ez az!... Na de nézzétek meg, ott van a többdiplomás szarházi vagy nem szarházi Mihók Gyárfás, az újságíró, ő is elköltözött, családotól, dupla menekült, de a házát, a földeket nem adta el, és nem is fogja, ezt garantálom. Pedig hányan kérték már. És kérik mind a mai napig, Hagyatékot írt, hitelesítette, amiben az áll, hogy ősei földjét, házát csakis rokonoknak adhatják el a saját gyermekei, még ha féláron is, de idegen a kezét rá nem teheti. És hogyha rokonnak nem kell, akkor a református egyháznak ajándékozza. Azzal a feltétellel, hogy a helyi felekezet, ha valamikor esetleg eladná, csakis magyar felekezeti egyháznak

adhatja el. Én is ilyen hagyatékot fogok íratni, hiteleset, csak jöjjön haza a fiam. Vagy ott van Pipás Halmágyi Sándirbá unokája, Ilonka, a tanárnő, már nyugdíjas. Székelyudvarhelyen él a családjával, de ő se idegeníti el az ősi juszt. Tűzbe merném tenni a kezemet érte. Igen, mert nincs rászorulva, vágta vissza az öregnek. Elvből nem adja el, értitek? Elvből. Tudjátok, hogy ez mit jelent? Na hát, én is így vagyok ezzel, mert ha kenyéren és vízen élnék, akkor se adnám el, értitek? És ha még kenyere se lenne?”

*

Talán ennyicske gyarló summázatokból is kiderül: DeJó dokumentumregénye nemcsak jelentős kordokumentum, hanem szívmengető (olykor szívdermesztő) szépirodalmi remeklés. Gyöngyözik az ember lelke olvasván. Végre nem érdektelen és száraz textúrák külföldi ízlés szerinti tákolmánya! Minden ízében magyar, hazai, bővérű, igazán igéző! Jobb emberré s magyarabbá válik, ki elolvassa! S pláne: csingerájosabb, magyarabb cigányá!

Turai Kamil

...ÉS FORMÁK 3. (FF XLVIII.)